

Yükseköğretimin Finansmanına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme

İlknur DURDU¹, Elif KAYATAŞ²

Öz

Bu araştırma, eğitim kademelerinden biri olan yükseköğretimin finansmanında benimsenen yaklaşımları incelemeyi amaçlamaktadır ve bu bakış açısı çerçevesinde dizayn edilmiş bir derleme makalesidir. Son yıllarda yükseköğretimde maliyetin gözle görülür biçimde artması sebebiyle bu kademede finansman üzerine yaklaşımlar tartışılmaktadır ve bu durum için çözüm önerileri üretilmektedir. Küreselleşen dünyada hem piyasaya hem de bu hizmetten faydalananlara cevap veren yükseköğretim kurumları, bu hususta dünya düzenine ayak uydurmakta ve küresel vatandaşlar yetiştiren ve piyasaya uygun eğitim programlarını hizmete sunmaktadır. Bununla birlikte yükseköğretim hizmetinin bedelini ise pek çok farklı yöntemlerle karşılamaktadır. Yükseköğretimin yarı kamusal mal başka bir deyişle karma mal olması sebebiyle bu hizmet genel çerçevede devlet tarafından karşılanırsa da finansmandaki sorunlar göz önünde bulundurularak farklı finansman modelleri de uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde hükümet, üniversite-piyasa iş birliğini ve üniversite-sanayi iş birliğini desteklemekte ve girişimciliği teşvik etmektedir. Bazı ülkeler ise; yükseköğretimi ücretsiz sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, finansman, küreselleşme.

A Conceptual Evaluation of Financing in Higher Education

Abstract

This research aims to analyze the approaches of financing in higher education which is one of the stages in education and is a review article designed in the frame of this perspective. In recent years, because of the fact that the cost in higher education has increased remarkably, the approaches of financing in this has been discussed and has been proposed some solutions. In globalizing world, higher education institutions, which give an answer both to market and to people who have benefitted from this service, have kept with the world order. These institutions have implemented educational programs which educate global citizens and are suitable for the market. Besides, the cost of higher education has afforded various methods. Because of the fact that higher education is a semi-public service- in other words mixed service-, this service has generally been financed by the government. However by taking into consideration problems in financing of higher education, different financing models have been implemented. In some countries, the government has supported university-market cooperation and university-industry cooperation and has encouraged the entrepreneurship.

Keywords: Higher Education, financing, globalizing.

Makale Geçmişi	Geliş: 10.11.2022	Kabul: 25.11.2022	Yayın: 27.12.2022
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Durdu, İ & Kayataş, E. (2023). Yükseköğretimin finansmanına ilişkin kavramsal bir değerlendirme. <i>Uluslararası Disiplinlerarası Mükemmellik Arayışı Dergisi (UDMAD)</i> , 2(2), 44-57.		

¹ Dr. İlknur Durdu: Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Elazığ/Türkiye, t.i.durdu35@gmail.com ORCID: 0000-0001-5330-1665.

² Elif Kayataş, Müdür Yardımcısı, Menderes Halk Eğitim Merkezi, elif.kayatas@gmail.com, ORCID: 0009-0009-0869-0054

Giriş

Ulusal kalkınmayı hedefleyen devlet kamu hizmetlerini karşılamak durumundadır ve bu sebeple kamu harcaması yapmaktadır. Eğitim hizmeti harcamaları bu harcamaların başlıcalarındandır. Bireysel ve toplumsal getirilerini düşündüğümüzde devletin bu harcamaları yapması olağan görülmektedir. Bununla birlikte Karabaş'a (2005) göre devleti kamu harcaması yapmaya zorlayan bu mallar kamusal mallar, yarı kamusal mallar ve kişisel mallar olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır. Tam kamusal mallar toplumun tüm bireylerine fayda sağlarken; kişisel malların yalnız o malı tüketen bireye fayda sağladığı söylenebilir. Yarı kamusal malların ise hem topluma fayda sağladığı hem de piyasa şartlarında üretilip satılması sebebiyle bu şekilde adlandırıldığını söyleyebiliriz (Arabacı, 2011). Eğitim hizmeti gözden geçirildiğinde; ilköğretim kamusal bir mal olduğundan devlet tarafından sunulmaktadır. Fakat yükseköğretim, kendinden önceki eğitim kademelerinden farklıdır ve yarı kamusal mal diğer bir deyişle karma mal niteliği taşımaktadır. Yükseköğretimin bu tür bir mal olması bu hizmetin çoğunlukla devlet tarafından sunulmasında önemli bir etmendir. Dünyanın pek çok yerinde yükseköğretim kamu sektörü tarafından karşılanmaktadır (Eurydice, 2016). Bunun yanı sıra, yükseköğretimde günümüzde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri finansman sorunudur. Son zamanlarda kamu sektörü yükseköğretimde maliyetin çok fazla olduğundan bahsedilmekte ve bu durum için çözüm önerileri sunulmaktadır. AB ülkeleri, ABD ve diğer bazı ülkeler bu durumun farkına varmış ve farklı finansman yaklaşımları benimseyerek bu durumu çözmeye çalışmışlardır (Eurydice, 2016).

Gerçek anlamda eğitimin ve öncelikle yükseköğretimin finansmanı ilk kurulan üniversiteler olan Bologna ve Paris üniversitelerin var oluşundan bu yana merak edilen bir mevzudur. Bilindiği üzere her iki üniversite ana finansman olarak öğrencileri merkeze almasına karşın zamanla ana finansman kaynağını değiştirmiş ve farklı finansman kaynaklarını devreye sokarak kaynak çeşitliliğini sağlamıştır. Ana finansman kaynağı, kimi zaman üniversite idaresine ağırlık vermeye ve üniversite özerkliğine etkilemeye çalışmıştır. Fakat bu süreçte finansmana ilişkin kaynak çeşitliliği giderek hızlanmış ve finansman tartışmalarında "bireysel ve toplumsal getiri" bahsi öncelik kazanmıştır (Ateş, 2013). Son zamanlarda Avrupa'da uygulanan yükseköğretim sistemleri, öğrenci kaydının hızlanması, özel mali destek sıkıntısı ile beraber devletin maliyesinde dikkate değer bir düşüş, global ve bilgiye dayanan ekonomideki inovasyonların ve araştırmanın öneminin artmasına yol açmıştır. Yükseköğretim kurumları daha büyük ölçekli rekabet gibi yerel ve uluslararası gelişmelerden etkilenen hayli büyük bir dönüşümünün içerisinde yer almaktadırlar (Eurydice, 2008). Bu esas değişimleri temel alan ve Avrupa'da yükseköğretimin kalitesini yükseltme fikri, yükseköğretim kurumlarının idari yapılarının yeniden değerlendirmeye alınmasına sebep olmuştur. Uluslararası ilişkilerin gözle görülür bir hızla ilerlediği ve "globalleşme"nin rekabetini baz alan çevrelerde yetişmiş insan faktörünün önemi de büyük ölçüde artmaktadır (Zachial, 2008).

Yükseköğretimde Finansman

Her eğitim kademesinde tahsis edilen kaynakların etkin ve verimli kullanımı esastır. Kaynakların etkin ve verimli kullanımı, elde edilen fayda ve yapılan harcamaların doğru orantılı olması ile gerçekleşir. Yükseköğretim bu açıdan yarı kamusal mal niteliği taşır. Yükseköğretim hizmetinden fayda sağlayanlar hem bireyin doğrudan kendisi hem de olumlu dışsallıkları sebebiyle dolaylı olarak toplumdur. Hem bireyin hem de toplumun en yüksek derecede fayda sağlaması ve harcamalarında en düşük seviyede olması gerekmektedir. Bununla birlikte, toplumun kazandığı faydalar, bireyin kazandıklarından çok daha üstündür (Ergen, 2008). Akça'ya (2012) göre eğitim harcamalarının getirisi birey için eğitim sonrası elde ettiği kazanç miktarı ile eğitim için yapmış olduğu harcamaların oranlanması ile tespit edilirken; toplum için bireyin eğitimi ile meydana gelen katma değer ile eğitime ilişkin gerçekleştirilen harcamaların oranıyla tespit edilir. Bu açıdan yükseköğretim hizmeti hem bireye hem topluma yapılan yatırım anlamına gelmektedir.

Pek çok ülke (AB ülkeleri, Amerika, Japonya vs.) yükseköğretimi, ulusal kalkınmasına lokomotif olarak görmüşler ve ülke gereksinmelerine uygun bir şekilde reformlar yapmışlardır. Bununla birlikte değişen dünya koşullarına uygun biçimde finansman arayışlarına girmişlerdir. Yükseköğretimin pahalı oluşu nedeniyle tüm harcamaları üstlenmekte zorlanan devletler artan talebin yoğunluğuyla birlikte

tüm bu taleplere cevap verebilmek için farklı yaklaşımlar benimsemişler ve kendilerine finansman konusunda destek sağlayacak paydaşları harcamalar için sorumlu kılmıştır.

Yükseköğretimde Finansman Yaklaşımları

Yükseköğretimde finansman diğer eğitim kademelerine nazaran en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. “Kim ödüyor, kim ödemeli, bu hizmetten en çok yarar sağlayanlar kimler ve yarar sağlayanlar bu hizmete yeterince katkı sağlıyor mu” soruları alan yazında yoğun bir şekilde araştırılmıştır. Bu araştırmalar (Akalin, 1986; Aktan, 2007; Akça, 2012; Arabacı, 2011; Ateş, 2013; Aypay, 2003; Ergen, 2006) sonucunda finansmana alternatif sunan bazı görüşler ortaya atılmış ve yarar sağlayanların bu hizmete kaynak sağlamada rolü ve sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Güngör ve Güngör Göksu (2015) finansman yaklaşımında farklı bakış açılarını bir araya incelemeye ve ortaya koymaya çalışmıştır. Güngör ve Güngör Göksu çalışmalarında; bu hususta devletin müdahalesini destekleyenler, fikirlerini pozitif dışsallıklar, piyasa başarısızlıkları, ailenin bilgisizliği ve fırsat eşitliği şeklinde dört farklı görüşü temel almaktadır. Pozitif dışsallıklar bakış açısıyla; eğitim karma nitelikte mal ve çok yüksek seviyede toplumsal yarar sağlarken (Söyler, 2009); piyasa başarısızlıkları bakış açısında, eğitim hizmetinin ticarileşmesi olanak dışıdır (Vossensteyn, 2009). Ailelerin bilgisizliği bakış açısıyla; öğrenciler bireysel açıdan ve çalışma sahaları için en iyi ve en verimli seçimi yapabilecek yetiye sahip değiller ve ailelerin kararları da çocukların lehine en ideali olmayabilir. Bu sebeple, seçimin aile ve öğrencilere tam anlamıyla bırakılması doğru görülmemektedir ve bu yeti eksikliğinden kaynaklanan yanlış seçim hatalarını devletin telafi etmesi beklenmektedir (Valisova, 2009). Fırsat eşitliği bakış açısı, mevcut kaynakların maddi durumu yüksek ve düşük olanlar arasındaki yeniden dağılımı savunmaktadır ve yükseköğretimin devlet eliyle sağlanması fırsat eşitliğini sağlamak için önemlidir (Vossensteyn, 2009).

Yükseköğretim hizmetinin kaynak sağlayıcıları üzerinde yapılan tartışmalar sonucunda eğitimde finansman sağlamanın özellikle yükseköğretimde genellikle iki şekilde gerçekleştiği ifade edilmiştir: özel finansman ve kamu finansmanıdır. Kurul’a (2012) göre kamu finansmanı, eğitim giderlerinin kamu bütçesinden sağlanması yaklaşımı, başka bir deyişle kamusal kaynak tahsisi ve özel finansman, eğitimde maddi kaynakların faydalanan öğrenci ve ailelerinden sağlanması yaklaşımı şeklinde ifade edilmektedir. Kurul (2012), iki zıt ucu temsil eden bu yaklaşımlara karma finansman olarak üçüncüsünün de eklenmesi gerektiğini düşünen görüşlerin olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşım eğitimden hem doğrudan hem de dolaylı olarak faydalanan tüm kesimlerin kaynak sağlayıcısı olması gerektiğini ortaya atan yaklaşımdır. Kamu finansmanında eğitimin parasal kaynakları, kamu yönetimi aracılığıyla vergilerden sağlanır. Eğitim, devletin toplumsal işlevinin bir gereği olarak gerçekleştirilir ve tüm yurttaşlara sunulan bir hak olarak görülür (Kurul, 2012).

Uygulamada, yükseköğretimin sağladığı pek çok toplumsal fayda sebebiyle devlet tarafından karşılanması gerektiğini düşünenlerden Shane (2004) aynı zamanda toplumun tüm sınıflardaki gençleri üniversiteye gitme, fırsatları artırma ve yükseköğretimle kazanılan tüm toplumsal faydalarını özümseme konusunda cesaretlendirmek istediklerini belirtmektedir. Fakat yükseköğretimin maliyetinin yüksek oluşu, bu hizmetten faydalanma oranını düşüreceğinden ve öğrenci ve ailelerin bu maliyeti karşılamada yetersiz kalacağından bahsetmektedirler. Bu yüzden devletin bu maliyeti karşılaması gerektiğini ve devletin bu durumdan daha fayda sağlayacağını savunmaktadırlar. Bunu yaparken ailelerin gelir durumunu göz önünde bulundurulmasından ve yüksek gelirli ailelerin bu desteğe ihtiyaç duymadıklarından onlara bu desteğin sağlamanın yersiz olduğundan bahsetmektedirler. Bu desteğe düşük gelirli bu hizmeti sağlamada güçlük çekebilecek ailelerin çocuklarına gerekli yönlendirmelerle sağlanması gerektiğini savunmaktadırlar.

Ergen (2006) ise yükseköğretimin yarı kamusal mal olma niteliğinin bu hizmetin finansmanında devletin ve bireyin etkin rol oynadığının görüldüğünü ifade etmektedir. Fakat Türkiye’de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde kamu fonlarının yetersizliği sebebiyle yükseköğretim malının sunulmasında sınırsız arzdan bahsedilememektedir. Günümüzde pek çok ülkede (İngiltere, Türkiye, Almanya, İsveç, Norveç, Hollanda gibi) yükseköğretimin finansmanında kamu ağırlığı görülmektedir. Hem devlet üniversitelerinde hem de özel üniversitelerin bütçeleri içinde de kamu kaynakları önemli bir yere sahiptir. Kurul’un (2012) özelleştirme amaçlı kullanıldığını ifade ettiği karma finansman, kamu finansmanından özel finansmana geçişte bir basamak olarak görülmektedir. Ergen (2006), bu konuda

farklı bir bakışı ortaya atmıştır. Öğrenci harç ücretleriyle sağlanan özel finansman ve vergilerle sağlanan kamu finansmanın birleşimi olan karma finansman, çoğu zaman kurumların gelişip rekabetçi düzende yerlerini almalarına engel olmaktadır.

Tosun (2017), devletin yükseköğretim finansmanı olması için pek çok nedenin olduğundan bahsetmektedir. Yükseköğretimi, dışsallıkların ve toplumsal kalkınmanın mimarı olarak görmektedir. Fakat aileler tarafından finanse edilen yükseköğretimde düşük gelirli öğrenciler, mezun olamama ve mezun olduktan sonra iş bulamama riski taşımaktadır. Bu durum sonrasında hem birey hem de toplum tarafından yapılan harcamalar boşa gitmiş sayılmaktadır. Yapılan yatırımların bu tür sonuçları göz önünde bulundurarak öğrencilere ve ailelere seçilen alanla ilgili bilgilendirme yapılması uygun görülmektedir. Gölpek'in (2010) de ifade ettiği gibi özellikle yükseköğretim harcamalarının kamusal kaynaklardan karşılanması yükseköğretime olan talebi artırmıştır. Bu aşırı talebi aza indirmek ve etkinliği sağlamak için eğitim hizmetlerinin yararlananların elde edeceği fayda ile değişebilecek oranda paralı olması ile sağlanacaktır. Bu durum yükseköğretimin tahsisi açısından pozitif bir gelişme olarak görülmektedir. Bu şekilde sisteme, bir şekilde elde edeceği yararın katlanacağı maliyete getirisini alabileceğini düşünenler girecektir. Bu sayede, var olan kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmış olacaktır. Ödeme gücü olmayanlar ise kamusal olarak desteklenecektir. Bu sistemle etkinlik sorununa çözüm bulunacağı düşünülmektedir.

Amerikan yükseköğretiminde de var olan fırsat eşitsizliğinden bahseden Johnstone (2009), yükseköğretimde okul çeşitliliğine göre maliyetin değiştiğini ve öğrenci başına düşen harcamaların çok fazla farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Bu okullara girişlerde ise ebeveynlerin sosyo-ekonomik düzeylerinin etki ettiğini de eklemektedir. 21. yüzyıl Amerika'sında kaynak sağlayıcıların çeşitliliğini ve akademik kalite düşmeden bu çeşitliliğin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Johnstone (2010), yükseköğretimin hem devlet hem de öğrenciler için pahalı oluşunu, fakat yapılan harcamaların ekonomik dönüşünün görünürken toplumsal ve bireysel harcamaların dönüşünün hesaplanması zor olduğunu belirtmektedir. Memduhoğlu (2008), yapmış olduğu çalışmasında Avusturya yükseköğretiminden bahsederken sosyal devlet anlayışı olduğundan ve bu sebeple öğrencilere dolaylı ve doğrudan maddi destek sağlandığından bahsetmiştir. Bütçede en çok payı oluşturan sosyal devlet ilkesi gereği yapılan dolaylı yardımlar; aile yardımı, aile veya kişisel sigorta desteği, çocuğu üniversitelere okuyan ailelere yapılan vergi kesintileri biçiminde yapılmaktadır.

Paulsen ve Smart (2001), Amerikan yükseköğretimde kurumların farklılaştığından ve kapitalist toplum yapısında rekabetçi bir kurum olarak görülen üniversitelerin, piyasanın ihtiyaçlarına cevap verme yeteneği kazanmaları gerektiğinden aynı zamanda bu farklılaşan kurumların (devlet, eyalet ve yerel yönetimler) ise üniversitelerin piyasaya cevap verebilme kapasitelerini geliştirmede aktif rol oynadıklarından bahsetmektedir. Devlet, var olan sisteme karışmaktan öte düzenlemekten yanadır ve ekonomik etkinliklerden çekilir ve özelleştirmelerle küçülmeye başlar. Karakütük'e (2012) göre dünyada en iyi ekonomik sistemin piyasa mekanizmalarına dayalı kapitalist sistem olduğu görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durumu göz önünde bulundurarak devletler, eğitimi özellikle de yükseköğretimde programları bu doğrultuda şekillendirmeye çalışmıştır.

Toplumun bu hizmetten yararlanması ve pozitif ekonomik dışsallıklar sağlanması nedeniyle devletin bu hizmeti finanse etmesi gayet doğaldır fakat fırsat eşitliği ve sosyal adalet kavramlarından yola çıkarak bu hizmeti sunmada önceliğin gelir seviyesi yeterli olmayan ebeveynlerin çocuklarına verilmesi gereklidir. Özellikle Türkiye'de tıp fakültesi ve mühendislik fakültesi gibi maliyeti yüksek birimlerde okuyan öğrencilerin genellikle yüksek gelirli ailelerin çocukları olduğu görülmektedir. Bu durumda bu ailelerin bu hizmetin finansmanında devlete destek olması ve bu hizmetten faydalandığı kadarını ödemesi beklenmektedir. Kamu finansmanıya başka bir deyişle; vergilerle sağlanan yükseköğretim hizmeti toplumun tümüne değil özellikle bir kesimine hizmet ettiğinden fırsat eşitsizliği ve sosyal adaletsizlik yaratmaktadır. Bu hizmetin bedelini gelir düzeyi yeterli olan ailelerin karşılaması durumunda devlet gerekli gördüğü durumlarda ihtiyaç sahibi öğrencilere destek sağlayacak ve gerçek fırsat eşitliği ve sosyal adalet sağlanmış olacaktır (Aktan, 2007).

Yükseköğretimde Finansman Arayışları ve Alternatifleri

Güngör Göksu'nun (2014) ifade ettiği gibi yükseköğretimin finansmanın kim tarafından sunulacağı konusu günümüzün başlıca tartışma konularındandır. Yükseköğretimin maliyetinin fazla oluşu ve

devletin bu yükseköğretime artan talep ile artan maliyetin giderek hizmetten fayda sağlayanlarında bu konuda devlete destek olması görüşünü ortaya atmış ve finansman konusunda alternatif yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Özellikle 21. yüzyılda değişen dünya ile yükseköğretim finansmanı alanında birtakım değişimler ve inovasyonlar ortaya çıkmıştır. Bu değişimlerin ve inovasyonların Sanyal ve Martin'e (2006) göre, ilgili faktörleri şu şekilde sıralanabilir (Güngör ve Güngör Göksu, 2015):

- 1990'lı yıllardan bu yana yükseköğretim talebinde büyük artış,
- Gerçekleşen bu büyük patlamanın devlet finansmanı tarafından yeterli düzeyde karşılanamaması ve sonrasında özel sektör katkısının artması,
- Maliyetin paylaşımına ilişkin yöntemlerin doğuşu ve bazı maliyetleri öğrenci ve ailelerinin paylaşması
- Maliyet paylaşımının devleti, öğrenci ve ailelerin giderlerini ve aldıkları yükseköğretim hizmetinin değerini daha özgür ve daha bilinçli hale getirmesi
- Dünya Ticaret Örgütü tarafından hazırlanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile yükseköğretimin dış ticarete ilişkin bir mal haline gelmesidir.

Aktan (2007) bu nedenleri, dünyada yükseköğretim sektörünü ve kurumlarını etkileyen dinamikler şeklinde ifade etmiştir ve bu dinamikleri; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin nüfuslarındaki artışı, küreselleşme, bilgi toplumu, yeni temel teknolojiler, kamu reformları (devletin küçülmesi ve yeniden yapılandırılması, iyi yönetim uygulamaları), artan rekabet, yükseköğretime talebin devamlı artma eğiliminde olması ve İngilizcenin "küresel dil" özelliğine sahip olması olarak listelenmiştir. Bunun yanı sıra, dünyada 1970'li yıllarda etkin olan eğitim harcamalarının devlet kaynaklarından karşılanması bakış açısına karşın 1980'li yılların başında bu hususta ciddi kaynak sorunlarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Bu sorun hem gelişmekte olan ülkelerde hissedilmekte hem de refah devleti krizi ile gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Uzun süredir bir çözüm getirilemeyen bütçe açıkları artarken eğitim hizmetlerinin parasız ya da buna yakın sunulması devam etmesi pek mümkün görülmemektedir (Gölpek, 2011). Böyle bir durum sonucunda ise maliyet paylaşımı öngörülmektedir.

Yükseköğretimin maliyetinin paylaşımı yaklaşımı ilk kez Buffalo Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Bruce Johnstone, araştırmalarında ve aynı üniversitede uygulamaya koyduğu yükseköğretim maliyetinin bir kısmı olsa bile hükümetler, aileler ile öğrenciler, vergi mükellefleri ve yardımseverlerin paylaşmasını ifade eden Uluslararası Karşılaştırılmalı Finans ve Erişilebilirlik Projesi dahilinde bu kadar kapsamlı incelemiş ve akademik açıdan analiz edilmiştir (Johnstone ve Marcucci, 2007). Johnstone'a (2005a) göre bu projede birincil seçenek yükseköğretim gelir kaynakları, kurumsal ve fakülte girişimciliği, öğrenci harçları ve bağışlar tarafından oluşmaktadır (Güngör Göksu, 2014). Johnstone'un (2009) da ifade ettiği gibi; çok yönlü finansman sağlayıcılar bulunmakta ve devletin görevi, bu finansman kaynaklarını düzenlemek, denetlemek ve gelir durumu yetersiz öğrencilere destek sağlamak olarak değişme eğilimindedir. Bu durum devletin yükünü hafifletecek ve diğer fayda sağlayıcılara aldıkları hizmetin maliyetini ödemeleri için çözümler sunacaktır.

İktisatçıların, eğitimcilerin ve politikacıların bir araya gelip maliyet paylaşımını tartışmaları üzerine, çeşitli yöntemler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları; özel üniversitelerin yaygın hale getirilmesi, öğrencilerden öğrenim ücreti talep edilmesi, eğitim kuponları, üniversitelerin gelir sağlayan işletmelere sahip olması, bağışlar ve özel desteklerden faydalanma, öğrencilerin istihdam ve yükseköğretime ilişkin fonların oluşturduğu milli burs programları, öğrenci kredileri, mezuniyet vergileri ve bordro vergileri gibi ertelenen maliyete dahil olma yöntemleri, yerel biçimde verilen işgücü ve aynı yardımlar ve özel ve devlet kuruluşlarıyla öğrenci sponsorluğu, danışmanlık, ücretli stajyerlik benzeri sözleşmeler ve anlaşmalardır (Gölpek, 2011). Türkiye'de ise bu konuda çalışmalar çok uzun bir geçmişe dayanmayıp henüz öneriler şeklinde sunulmakta ve üzerinde çalışılmaktadır. Finansman konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) karar olarak çıkan Dokuzuncu Kalkınma Planında öğrenci katkı paylarının mali gücü yerinde olanlar için artırılacağı, tüm eğitim kurumlarında özel sektörün yükseltileceği ve kamu kaynaklarının en çok ihtiyaç hissedilen bölümlere yönlendirileceği öngörülmüştür. Aynı zamanda özel üniversitelerin kurulacağı vurgulanmıştır (Söyler ve Karataş, 2011). Finansman arayışları içerisinde olan devletler, yarar sağlayanlar üzerinde yoğunlaşmışlardır ve hatta ailelere, piyasaya ve teknolojik gelişmelere yönelik ödeme alternatiflerinde bulunmuşlar. Bu alternatifler; kupon sistemi, öğrenci borçlanma sistemi, girişimci üniversite şeklinde listelenmektedir.

Kupon Sistemi

Kupon sistemi ilk defa 1962 yılında Milton Friedman tarafından ortaya atılmıştır (Ekinci, 1999; Erdem, 2011'den aktaran Ateş, 2013). Ateş'e (2013: 43) göre Friedman, 1962 yılında yayınlanan "Capitalism and Freedom" adlı çalışmasında, eğitim karma malının "kupon yöntemi" ile özelleştirilmesini ortaya atmıştır. Kupon sistemi, özel finansman yaklaşımlarından biri olup eğitimin özelleştirilmesini esas almakta ve eğitimin kalitesini ve verimliliğini artırmayı amaçlamaktadır. Genel anlamıyla kupon sistemi; eğitim için ayrılan miktarın, kamu kuruluşlarının doğrudan eğitim kuruluşlarına ödemesi yerine, bu miktarın kullanımının "okul kuponu" ya da "eğitim çeki" adı altında öğrenciye ya da ailesine verilmesi ve ailenin de bu belgeyi öğrencinin öğrenim göreceği okulun yönetimine teslim etmesine dayanır.

Akalın'ın (1986) ifadesinde, kamu harcamalarının etkinliğini artırmak için kullanılması öngörülen yöntemlerden biri olan kupon sistemi, özellikle eğitim için ortaya atılmıştır. Ailelerin bu kuponlarla yapmış oldukları ödemelerin dökümü, bu belli okulların etkinliğini ölçme mekanizmasını temsil eder ve öğrenciler başarılı olmayan okullardan alınır. Bu sistemi destekleyenlerin çoğu, kuponlarla özel ya da kamu sektörü isteyenlere ödemenin olanaklı olduğu ve bireysel gelirle tanımlanabileceği bir şekli seçmektedirler. Stiglitz'e (1994) göre, devletin harcamakta olduğu rakamın devlet ya da özel sektör tarafından istenilen bir hizmetin satın alınmasında kullanılmak üzere ailelere tercih sunulur. Bu şekilde finansmanı devlet sağlar fakat hizmet, devlet veya özel kurumlardan alınmış olur. Bu sayede, kupon sisteminde devlet üniversiteleri ve özel üniversiteler, devletin verdiği bu kaynakları elde etmek için rekabet içerisine girecektir. Bu durum eğitimlerindeki kaliteyi ve verimliliği artıracak; üniversitelerin piyasa şartlarına olan duyarlılığı yükselecektir. Pahalı ve kalitesi düşük üniversitelere talep azalırken eğitimi verimli ve kaliteli hale getiren üniversitelere talep artacaktır (Gölpek, 2011). Bu sistemde devletin görevi ise; öğrencilere kupon sağlamak ve öğrencilere yükseköğretimi diledikleri kurumdan satın alma imkanını sağlamaktır. Böylece, yükseköğretim hizmeti için girişimde bulunmamakla beraber bu hizmetin özel sektör tarafından alınmasına imkân sağlamaktadır (Ateş, 2013).

Kupon sisteminin, düşük gelirli ailelerin çocukları için fırsat eşitliğini sağladığını ifade eden Kesik'e (2003) göre ise toplanan vergilerle kaynağı sağlanan kuponlar sayesinde aileler okulu seçme hakkına sahip olabilmekte; bu sebeple okullar arası rekabet artmakta ve özel okul imkanlarından düşük gelirli aileler de yararlanabilmektedir (Söyler ve Karataş, 2011: 59). Kupon sisteminin uygulanmasında bazı farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunları, Friedman'ın Piyasa Modeli, Jenck'in Denkleştirici Piyasa Modeli ve Levin Modeli olarak sıralanabilmektedir. Ateş'in (2013) çalışmasında ifade ettiği gibi Friedman'ın modeli, okullara doğrudan kaynak sağlamaktansa, kaynağın kupon aracılığıyla öğrencilere aktarılması, öğrencilerin okula bu biçimde başvurabilmesi, okulun bu alınan kupon karşılığı olan kaynağını devletten almasına dayanmaktadır. Kesik'e (2003) göre, Jenck'in Denkleştirici Piyasa Modeli'nin Friedman'ın modelinden farklı olarak, okulların kupon değerinin üzerinde bir kaynağı isteme hakkına sahip olmamasıdır. Levin (2001) ise bu konuda yükseköğretim için bir model geliştirmiştir. Detaylı bir biçimde sistemin özelliklerini ve işleyişini ifade etmiş ve sonrasındaki araştırmalara öncü olmuştur. Bu modeller üzerine yeni öneriler geliştiren pek çok araştırma yapılmıştır (Söyler ve Karataş, 2011).

Öğrenci Borçlanma Sistemi

Yükseköğretim hizmetinden faydalananların bu hizmetin maliyetini karşılamaları görüşüne sahip olanlar, yararlanan kitle için alternatif bir karşılama biçimi sunmuşlardır: öğrenci borçlanma sistemi. Bu sistem, özellikle maddi durumu olmayan öğrencilerin aldıkları hizmetin bedelini sonrasında geri ödeme şeklinde tasarlanmıştır. Farklı yaklaşımlar tarafından düzenlenmiş farklı borçlanma sistemleri bulunmaktadır. Bu sistemlerden birini seçen öğrenci hizmet almadan önce o hizmetin karşılığı olan miktarı alır ve hizmeti almayı tamamladıktan sonra edindiği meslek ile bu parayı geri ödemektedir (Ergen, 2006).

Akalın (1986: 267), bu konu ile ilgili uygulanan bir sistemi kitabında şöyle açıklamaktadır: Yalnızca kamuca kullanılan, doğrudan maliyetin %10'nu civarında bir harç öğrencilerden istenmektedir. Harç verecek durumu olmayanlara ise harç kredisi ve borçlanma yöntemleriyle harcın tamamı devletçe borç verilmekte ve faiz talep edilmemektedir. Mevcut durumdaki enflasyon koşulları dikkate alındığında, mezuniyetten iki yıl sonra geri verilmeye başlanacak faizsiz borcun nominal

değerine karşılık reel değerinin zaman içinde hızla azaldığı görülmüştür. Sınıfta kalma gerçekleştiğinde ve yabancı öğrenciler için harç miktarı yükselmekte ancak bazın çok düşük olması sebebiyle tam maliyetin çok altında yer almaktadır. Buna ek olarak kamu yükseköğretim öğrencilerine, kendilerine ait doğrudan maliyetleri karşılamaları için kredi sağlamak ve öğrenciler hizmetlerden desteklemeli fiyatlarla faydalanmaktadırlar.

Güngör Göksu'ya (2014) göre bu model öğrencilerin hayatlarında karşılaşacakları giderleri, gerekli kuruluşlar vasıtasıyla kredi olarak sağlayıp var olan borcun mezuniyet sonrası ödenmesine dayanmaktadır. Öğrenci borçlanma yaklaşımında amaç; öğrencinin eğitim hizmetinden faydalanma maliyetini karşılama yükünün periyodik ayrılması ve var olan dönemde eğitim hizmetlerini karşılama imkânı olmayan öğrencilere kredi desteği verilerek onların eğitim masraflarını karşılamalarına destek olurlar. Gölpek (2011), öğrenci borçlanma sisteminin öğrenim ücretlerini ödeyemeyen öğrenciler için yerinde bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kredi talep eden öğrenciler genellikle öğrenim maliyetlerini şu anda karşılayamayacak olanlardır ya da sonradan ödemeyi tercih edecek olanlardır. Bu sayede, öğrenci kredileri alt gelire sahip öğrencilerin üniversitelere kaydolmalarına olanak sağlayacaktır.

Girişimci Üniversite

Alan yazında yeni yerini bulan ve pek çok tartışmaya neden olan bu kavram, üniversitelerin küresel dünyada değişimini bizlere sunmaktadır. Üniversitelerin rolü değişen dünyayla birlikte farklılaşmaktadır. Önceleri entelektüel eğitimin yapıldığı üniversiteler zamanla iş kapısı olarak görülmeye başlanmıştır. 21. yüzyıldan itibaren ise küreselleşmenin etkisiyle üniversiteler, kendi kaynaklarını oluşturan kâr amaçlı kurumlar haline gelmiş ve piyasaya öncülük etmeye, ARGE çalışmaları ile piyasadaki yeniliklere uyum sağlama ve piyasayla rekabet etmeye ve bazı kuruluşların arka bahçeleri olmaya başlamıştır (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2012).

Eckel'e (2002) göre globalleşme, rekabetin hızlanması özellikle artan talebe nazaran devlet fonlarının yetmemesi "girişimci" veya "piyasa üniversiteleri" terimini ortaya atmıştır. Üniversitelere devlet katkısının zayıflaması, üniversiteleri yeni kaynakları aramak zorunda bırakmış ve bu bağlamda gelirden tutumlu olma ve gider azaltma izlemlerini üstlenme, bilgiye dayalı fon artırma izlemlerini üretme, öğrenci harç ve yardım yöntemlerini geliştirme ve farklı yollarla ticari hayata entegre olma gibi pek çok konuda yönlendirme yapmıştır (Sakinç ve Aybars Bursalıoğlu, 2012). Branscomb ve Kodama'ya (1999) göre üniversiteler, bazılarının da söylediği gibi entelektüel gereklilikle tüm dünyada öğrencilerinin katılımına açıktır. Fakat üniversite finansman kaynakları, neredeyse tamamı yerel olup pek çok ülkede hükümet tarafından karşılanır (Potter, 2008). Fakat böyle kamu yararının, piyasa desteği ile bilgi ve becerilerin katılımına dayanmalıdır. ABD'de ve Japonya'da üniversite ve piyasa arasındaki bağlantı, uzun yıllara dayanır. İkinci Dünya Savaşı'nda hız kazanan bu iş birliği 21. Yüzyılda tamamen piyasa ve üniversite ortaklığına dönüşmüştür (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2012).

Yüzü dünyaya yönelmiş büyük ve global lig üniversiteleri, eğitim ve bilgi için alınıp satılan bir meta olduğu görüşünü barındıran kâr amaçlı ve rekabet eden bir tutum sergileyerek varlıklarını gün geçtikçe artırmaya devam etmektedir. AB ülkelerinde bu konu ile ilgili uygulamaya konulan değişim ve gelişme projelerinde yer alma, adapte olma, diğer tarihsel fırsatlar sayesinde geride kalmamasına ilişkin baskılar yoğunlaşmaktadır. Buna en belirgin örnek, AB ülkeleriyle beraber sorumluluklar üstlenen Bologna sürecindeki Socrates/Erasmus değişim programlarıdır. "Bologna Bildirgesi", 2010 yılına dek birbiriyle uyum sağlayan ve rekabetçi bir "Avrupa Yükseköğretim Alanı" yaratmayı amaçlamaktadır. Bu sayede üniversiteler arası iletişim yoğunlaşacak ve üniversiteler dünya firmalarıyla rekabet edebilir seviyeye gelebilecektir. Bu rekabeti sağlayabilmeleri için üniversitelerin özelliklerinde, işlevlerinde ve hatta tanımlarında 21. Yüzyılda büyük oranda değişim yaşanmıştır (Odabaşı, 2005: 89).

Girişimci üniversite kavramı pek çok yazar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Etzkowitz (1983), "bir özel girişim ile iş birliği, sözleşmeli araştırma, patent gibi uygulamalar ile yeni mali kaynaklar temin eden üniversite" biçiminde tanımlarken; Chrisman ve diğerleri (1995), "üniversitede etkisi ya da katkısı olan herkesin (akademisyenler/teknisyenler/öğrenciler) yeni girişimlerde bulunulması" şeklinde tanım yapmışlardır Clark (1998) tarafından "iş camiasının nasıl daha yenilikçi ve yaratıcı yapıya evrilmesine imkân veren yöntemlere ilişkin çalışmalar yapan" tanımı yapılırken

Jacob ve diğerleri (2003), "hem ticarileşme hem de metalaşma anlayışını temel alan" bir üniversite olarak tanımlanmıştır (Sakinç ve Aybars Bursalıoğlu, 2012). Aypay (2003) ise girişimci üniversite ile ilgili detaylı bir tanımlamada bulunmuş ve araştırmasında özellikleriyle ifade etmiştir. Aypay'a göre (2003), girişimci üniversite örgütün uyumu, kurumsal karar alma yetkisi ve küçük oranda ve zamanla artış sağlayan bir değişmeyi vurgulamaktadır. Kıta Avrupası'nda varlığını ortaya koymuş ve Japonya'da da görülmüş bu gelişmeler ile meydana gelen girişimci üniversitenin ayırt edici özellikleri şunlardır: İlki, hırslı sayılabilecek bir bakış açısıdır. İkincisi, bu bakış açısını hayata geçirmek için meydana getirilmiş bir örgütsel yapıdır.

Girişimci üniversite kavramının temelleri 19. yüzyılda Almanya'da atılmıştır ve Almanya'da ilk araştırma üniversitesi şeklinde açılan ilk çağdaş üniversite, ayrıca girişimci üniversitenin başlangıcını teşkil etmiştir (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2012). Shane'e (2004) göre 1900 lü yıllarda Almanya'da bilgi ve teknolojik gelişmeler ışığında ticari girişimler yapan birtakım kimya profesöründen söz etmiştir. Bu bilim adamlarının en etkililerinden Prof. Johann Pickel, kimyasal gübre üretmek için bir şirket kurmuştur. 1800'lü yılların sonlarına gelindiğinde; MIT ve Standford gibi araştırmacı ve yenilikçi ABD üniversitelerinde akademik personel sanayi ve ticaret alanında danışmanlık hizmeti sunmaktaydı. Bu günümüze kadar Cambridge, Twente gibi Avrupa üniversitelerine yayılmış ve üniversite ile sanayi arasında çalışan bağımsız kuruluşların oluşturulması ve üniversitelerin yeni özellik ve işlevler kazanmasına doğru ilerlemiştir (Sakinç ve Aybars Bursalıoğlu, 2012). Günümüzde pek çok üniversite kâr amaçlı şirket üniversiteleri olarak işlevini sürdürmektedir. Üniversiteler yaptıkları çalışmalarını piyasaya sürmekte ve piyasa koşullarıyla rekabet edebilir seviyeye gelmektedir. Bununla beraber pek çok kuruluş bunun farkına vararak kendi üniversitelerini kurmaktadır. Günümüzde, ABD'de Ford Otomobil şirketince kurulan FORDSTAR, Walt Disney Şirketi tarafından kurulan Disneyland Üniversitesi, General Motors'un kurduğu General Motors Üniversitesi, Oracle şirketi tarafından kurulmuş Oracle Üniversitesi, Dell şirketince açılmış Dell Üniversitesi, Michigan Üniversitesi ile Lotus Development arasındaki stratejik ortaklık şirket üniversiteleri alanında örnek olarak görülebilir. Fakat bazı yazarlar piyasa yönelimli bu bakış açısına "akademik kapitalizm" adını vermekte ve yükseköğretimin piyasa talepleri doğrultusunda ilerlemesiyle var olan hedeflerinden uzaklaştığını savunmaktadırlar (Aktan, 2007). Bu durum yoğun olarak kapitalizmin temelini oluşturan ABD üniversitelerinde daha belirgin bir biçimde gözlemlenebilmektedir. ABD üniversitelerinde sadece "akademik kapitalizm" değil "aynı zamanda "bilişsel kapitalizm" de yaşanmaktadır. Var olan akademik bilgilerin ne için ve kimler için hizmet ettiğini, üniversitelerin hangi amaçlarla akademik eğitime hız verdiği açıkça görülmektedir. Witheford'a (2014) göre başlıca Kuzey Amerika üniversiteleri, dünyadaki en önemli araştırma tesisleri, laboratuvarları arasında yer almaktadır. Laboratuvarlar, önemli tekno-bilimsel yeniliklere tamamen bütünleşik haldedir; buna örnek olarak MIT ve Standford'un hesaplamalı bilimlerin gelişmesindeki önemli rolünü veya Kuzey Amerika üniversitelerinin biyoteknoloji araştırmalarının şirketleşme yönüne olan daha yaygın katkısı görülmektedir. Şirketler tarafından desteklenen araştırma projeleri, spinoff şirketler (bir üniversitenin bilgi ve becerilerini ticarileştirmek için kurulan şirketler), araştırma parkları, iş geliştirme merkezleri, gerekli "iş ortakları", patent ve FM (Fikri Mülkiyet) vurgusu gibi tüm bu kavramlar, içinde bulunduğumuz manzaranın birer parçasıdır. Bu duruma en dikkat çekici örnek ise; kampüste çalışanın ortak sağlandığı bir biyoyakıt enstitüsü için BP ve UCLA Berkeley arasında imzalanan anlaşmadır.

Potter'e (2008) göre, gelişen çevreye cevap veren ve düşünce ve eylem özgürlüğüne yönelen eğitimin liberalleşmesi ve özelleşmesi, ekonomik gelişme ve girişimcilik için önkoşuldur. Eğitim, girişimciliğin gelişiminde iki kat rol oynar. Bunlardan biri, bireyde doğru davranışlar oluşturmak ve diğeri girişimcilik ile ilgili bilgi ve becerileri geliştirmektir. Bu beceriler, yeni küresel dünyaya ayak uyduran üniversitelerin öğretim programlarında yer almakta ve girişimci üniversiteler piyasa şartlarına uyum sağlayabilen insan modelini yetiştirmeyi de hedeflemektedir. Bununla beraber, girişimci üniversiteler, çok farklı biçimlerde oluşum göstermekte ve farklı biçimlerde kendi finansmanını oluşturarak piyasayla rekabeti sağlamaktadır. Bu üniversiteler; şirket üniversiteleri, sınır ötesi üniversiteler, sanal üniversiteler ve bu üç üniversitenin alt kurumları niteliğinde üniversite şubesi (branch campus), franchise kurum, uluslararası kurum ve offshore kurumdur (Aktan, 2007: 9). Tüm bu kurumlar, üniversitelerin ticarileşmesinin ve metalaşmasının, piyasada ticari amaçlarla var oluşunun ve rekabetinin birer göstergesidir (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2012).

Üniversitelerin bu denli yoğun biçimde piyasa ile entegre olması ve piyasa yönelimli programlara ağırlık vermesi, piyasaya rekabetçi biçimde girişi bazı kesimlerce doğru görülmemiştir. Özellikle "girişimci üniversite" kavramı bazı çevrelerce olumsuz olarak algılanmaktadır. Bu durum, üniversitenin başında kullanılan "girişimci" sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Schumpeter, bu kavramdan bahsederken girişimcinin sürekli olarak gerçekleştirdiği yenilikler sayesinde kar fırsatlarının peşinde koştuğunu vurgulamıştır. Bu durumda rekabet sürecinin dinamik bir özellik kazanmasına sebep olur. Schumpeter'e göre girişimci ne risk alan kişi ne yönetim işlevini yerine getiren kişi, ne de üretim faktörlerini bir araya getiren kişidir. Kapitalistlerden ayrı düşünülmesi gerekir buna karşılık kapitalist örgütlenmenin temelinde yer alırlar (Özel, 2009). Girişimci ruhuyla ortaya atılan piyasa taleplerine cevap veren rekabetçi sistem, yeni yüzyılda hız kesmeden devam etmekte ve üniversiteler de bu trende hızla uyum sağlamaktadır. Ticari misyonlar yüklenen bu üniversitelerin "girişimci" kavramıyla anılıp tamamen metalaşmamasını ve ticarileşmemesini istemeyen bazı araştırmacılar farklı kavramlar ortaya atmışlardır. Clark (1998), "Yaratıcı Üniversite" kavramı kullanırken Kristensen (1999), "Öğrenen Üniversite" kavramını açıklayarak bu kavramı girişimci üniversite kavramına alternatif olarak sunmuştur (Odabaşı, 2005).

Bazı kaynaklarda girişimci üniversite kavramı kullanılmadan bu üniversite ve kâr amaçlı kuruluşlar arasındaki anlaşmaya ortaya çıkan duruma üniversite-sanayi iş birliği adı verilmiştir. Bu kavram, sanayi devriminden bu yana pek çok alanda (özellikle kimya alanında) varlığını sürdürmüş ve üniversiteler ve sanayi kuruluşları birbirinin hedeflerine hizmet eder biçimde hareket etmiştir (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2012). Kökocak (2006), üniversite-sanayi iş birliğini üniversitelerin sahip oldukları mevcut kaynaklar ile sanayinin mevcut kaynaklarının, taraflara ve topluma yarar sağlamak üzere bir metot ve sistem çerçevesinde entegre ederek yapılan eğitim-öğretim, ARGE ve diğer hizmet etkinliklerinin tamamı olarak ifade etmiştir (Ömürbek ve Halıcı, 2012). Koç ve Menteş (2007) ise; üniversite-sanayi iş birliğinde üçlü sarmal modele dikkat çekmiştir ve bu model üzerinde yoğunlaşmıştır. Üçlü sarmal modeli ise; bilgi sürecinin farklı noktalarda çok yönlü karşılıklı ilişkilerle sermayeye dönüştürüldüğü sarmal bir inovasyon modelidir. Bu üçlü sarmalda üniversite-sanayi-devlet ilişkileri nispeten eşit, birbirine bağlı ve sürekli etkileşim içinde, bir kurumun diğerinin rolünü üstlenebildiği kurumsal alanlar olarak ifade edilmektedir.

AB Ülkeleri ve Bazı Ülkelerde Finansman Yaklaşımları

Sanayi Devrimi sonrasında kuruluşlar, eğitimin sanayi ve piyasa üzerindeki etkilerini fark etmeye başlamışlardır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise; özellikle ABD'de ve Avrupa'da üniversiteler, piyasa ile birlikte çalışmaya başlamış ve ortaklıkların temelleri atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında ise; dünyada yükselen liberalleşme hareketiyle birlikte piyasada rekabet artmış ve bu rekabete ayak uydurmaya çalışan kurumlar rotasını üniversitelere çevirmiştir. Piyasanın taleplerini karşılayacak insan gücünü sağlayan üniversiteler ise; bu durumun farkına vararak öğretim programlarını piyasaya uyarlamaya çalışmış ve 21. yüzyılda küreselleşmenin de etkisiyle finansmanını sağlayan ve kâr amaçlı kurumlar haline gelmişlerdir (Ergen, 2006).

Her ülkede farklı şekillerde yükseköğretim hizmetine finansman sağlamaktadır. Örneğin; Avrupa'daki bazı ülkelerde farklı uygulamalar görülmektedir. Finlandiya, İrlanda, Almanya, Fransa benzeri ülkelerde üniversiteler, kamusal mal niteliği taşımakta ve ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Örneğin, yükseköğretimde özel finansmanın payı, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, Norveç ve Türkiye'de %5'den az orana sahipken, Avustralya, Japonya, Kore, ABD ve Şili'de %50'den fazladır (OECD, 2006'den aktaran Arabacı, 2011). Bunun yanı sıra İtalya, Hollanda, Portekiz, Avusturya ve İngiltere ve benzeri ülkelerde ise öğrenci harçları son zamanlarda gözle görülür düzeyde yükseltilerek finansman kaynağı olarak kullanılmaktadır. Fakat bu ülkeler de özellikle az gelirli öğrenciler için eğitimde fırsat eşitliği anlayışıyla değişik borçlanma yöntemleri uygulamaya koymuşlardır (Akça, 2012). Bu ülkelerin kaynak dağılımını ve bu dağılım sonucu finansman kaynaklarını detaylı bir biçimde ele alınmaktadır. Öncelikle Kurul Tural (2004) kitabında Avustralya yükseköğretim sisteminde kaynak dağılımından bahsedilmekte ve bununla şekillenen hizmetten faydalananların hizmetin bedelini ödeme durumundan söz edilmektedir. Avustralya, önceliği ekonomik büyüme etkileri sonucunda uygulamalı bilimlere ve bilgisayar ve işletme bilimlerine vermektedir. Özellikle araştırma projeleri, ulusal öncelikler göz önünde bulundurularak dağıtılmaktadır. Üniversitelerde birim maliyeti düşürme ve özel gelirleri artırma yönünde yoğun çabalar izlenmektedir.

Göksu ve Güngör Göksu'nun (2015) araştırmalarına göz atıldığında; bahsi geçen ülkelerin çoğunda yükseköğretim finansmanında devlet katkısının özel finansmandan daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Fakat bazı ayrıcalıklar da ortaya konulmaktadır. Örneğin; ABD'de ve Kore'de yükseköğretim kademesinde özel finansmanın oranı, kamu finansmanından daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca 2000 ve 2011 yılları kıyaslandığında en göze çarpan farklılaşma Birleşik Krallık'ta görülmüştür. Çünkü 2000'de Birleşik Krallık'ta yükseköğretim kademesinde kamu desteği daha yüksek oranda iken, 2011'de bu durum tam tersi bir hal almış ve özel finansmanın desteği artmıştır. Gerçekleşen bu değişim, Birleşik Krallık'ta yükseköğretimde maliyet paylaşımı yaklaşımını uygulamaya koymasıyla ortaya çıkmıştır. İngiltere'de ise; yükseköğretim eğitim bakanlığından özerk biçimde hareket eder. Bakanlık teşkilatının dışında özerk yapıya sahip olan ve yükseköğretim finansman sisteminde doğrudan ve dolaylı olarak yer alan; Üniversite Ödenekleri Konseyi, İngiltere Yükseköğretim Fon Konseyi, Yükseköğretim Finansman Kurulları ile Yükseköğretim Araştırma Topluluğu bulunmaktadır. Doğramacı'ya (2007) göre, üniversiteler, doğrudan veya dolaylı kamu finansmanını "Üniversite Ödenekleri Konseyi" adlı merkezî kuruluş aracılığı ile elde etmektedir. 1999 yılında İngiltere'de yürürlüğe sokulan finansman dağıtım yöntemi, yükseköğretim kurumlarına benzer uygulamalarda benzer oranlarda kaynak tahsisini temel almaktadır. Merkezi yönetimce "blok" halinde Yükseköğretim Finansman Kurumları'na kanalize edilen kaynakların, yükseköğretim kurumlarına pay edilmesi yine bu kurulların görevi olarak görülmektedir. Bununla birlikte İngiltere Yükseköğretim Fon Konseyi (HEFCE)'ne merkezi yönetim eliyle temin edilen fonlar, her yıl; öğretim, araştırma ve özel finansman arasında pay edilmektedir. Fonun asıl görevi, yükseköğretim kurumları içerisinde gerçekleştirilecek araştırmaların mali desteğinin temin edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ateş, 2013).

Tüm bu bilgilere genel çerçevede bakıldığında İngiltere sosyal devlet anlayışıyla yükseköğretim finansmanını devlet sağlıyor gibi görülse de Dearden ve diğerlerinin (2011) araştırmasında da ifade ettiği gibi yükseköğretimde yaptığı iki köklü reformla finansman kaynağında büyük değişikliklere gitme eğilimindedir. Bu reformlardan ilki; "1998 Teaching and Higher Education Act" (Öğretim ve Yükseköğretim Hareketi), hizmet alan öğrencilerden yılda her ders için 1.200 sterlin olarak yükseköğretimde özel finansman katkısını artırmayı hedeflemiştir. İkinci reform ise; 2006/2007 yıllarında yaşanmıştır ve öğrencilerin ders başına ödedikleri miktar 3.000 sterline yükseltilmiş ve ödeyemeyen öğrencilere, borçlanma yöntemiyle ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Chevallier'in (2007) ifadesiyle İngiltere son 20 yılda ücretsiz üniversiteye girişler ve cömert bağışlardan öğrencilerin ödediği kredilerle finanse edilen yükseköğretime, ücretli üniversiteye girişlerine ve gelire bağlı kredilere doğru giden ilginç bir uygulama laboratuvarı haline gelmiştir. Chevallier (2007), araştırmasında; yükseköğretim finansmanının çeşitli çatışan hedeflere sahip olduğunu ifade etmiştir. Öncelikle üniversiteler artan talep karşısında eğitimin kalitesini sürdürmek hatta artırmak için yüksek fonlara ihtiyaç duyar. İkinci olarak, devletin yükseköğretimin tüm maliyetini karşılaması mümkün olmadığından ek kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Üçüncü olarak, üniversite ücretleri, öğrencilerin ailelerinin gelirlerinden bağımsız biçimde yükseköğretimden faydalanmalarına olanak sağlamalıdır. Tüm bu sebepler doğrultusunda İngiltere, yükseköğretimde gelire dayalı kredi borçlanması ve öğrenci harçları ile yükseköğretime finanse etmeye çalışmaktadır.

Mello, Maculan ve Renault'un (2011) çalışmasında; Brezilya'da yükseköğretim son 30 yılda çok hızlı büyüdüğü ve çok yakın bir tarihe sahip olduğu için çok büyük zıtlıklar ve denge bozuklukları olduğunu ifade etmiştir. Küreselleşmenin ve endüstrileşmenin yoğun olarak görüldüğü Brezilya'da uluslararası şirketlerin yükseköğretimden insan kaynağı sağlaması sebebiyle yükseköğretim hizmeti piyasaya hizmet eder durumdadır. Bunun kanıtı, 1920'de Brezilya'da açılan ilk üniversite olan Rio De Janeiro Üniversitesi'nde görülmektedir. Bu üniversitede açılan fakülteler, mühendislik, hukuk ve tıp fakülteleriydi ve ülkedeki uluslararası şirketlerin ihtiyacı olan insan kaynağına hizmet etmesi umulmaktadır. Brezilya'da hükümet, üniversite-piyasa iş birliğini ve üniversite-sanayi iş birliğini desteklemekte ve girişimciliği teşvik etmektedir. Şirketler, hala üniversitelerde verilen bilgilerden yararlanma kapasitesinin yetersiz kaldığını düşünmektedir. Özellikle uluslararası şirketlerin oluşturduğu gelişigüzel piyasalaşma sürecinin, artan ve uyarlanan teknolojilerin doğuşunun koşullarını geliştirmede gözlemlenmiştir. Bu başarısızlık, etkili ve tamamlanmış bir biçimde gelişen yenilikler için milli bir yapıya izin vermemiş ve gelişmemiş bir sistem olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak;

Brezilya'da yükseköğretimin küresel şirketlere hizmet ettiği ve onlar tarafından finanse edildiği, ulusal bir yükseköğretim sisteminin oluşturulmadığı görülmektedir.

21. yüzyılda, finansman kaynakları ve üniversitelerin örgütsel itibarı güçlendirilmektedir. Yakın zamanda, Alman hükümeti, akademik sistemini modernleştirmek için önceliklerini duyurmuştur. Almanya, daha fazla finansman kaynağı eklemeyi fakat aynı zamanda hem üniversiteler arasında hem de araştırma kümeleri ile bir araya gelme baskısı uygulamayı teklifte bulunmuştur. Buna benzer bir uygulama Fransa'da gerçekleştirildi. Fransa'da para, Fransız üniversitelerinin uluslararası sıralamalardaki umut vaat etmeyen performansı gereğiyle araştırma enstitülerinde üniversitelere yeniden tahsis edilmiştir (Benner, 2011). Bununla birlikte Almanya sosyal devlet anlayışıyla hizmeti alan öğrencilerin aldıkları hizmetin bedelini ödemesini istememiştir. Almanya'da, yükseköğretim kademesinin bütçelerinin gözle görülür derecede büyük bir kısmı devletin verdiği kaynaklarla temin edilmektedir. 2005 senesi öncesinde Alman eyaletlerinde öğrenimden ücret alma uygulaması yapılamamaktaydı. Alman Anayasa Mahkemesi'nin 2005'te çıkardığı karar ile her bir eyalet, 500 Euro'ya kadar öğrenim ücreti talep etme imkanı edinmiştir Almanya'da, ebeveynlerin çocuklarının kitap, barınma vb. ihtiyaçlarını yerine getirmede sorumlu tutulmaları sebebiyle desteklerin bazılarının ailelere yönlendirildiği görülmüştür. Bütün ailelere "Kindergeld" adıyla nitelendirilen ve 27 yaşına kadar olan her çocuk için (çocuk sayısına oranla artacak şekilde) aylık 154 Euro katkı sağlanmakta ve bu ailelerin gelir vergisi bakımından da mevcut iskontolardan fayda sağlamalarına olanak tanınmaktadır. Yükseköğretim öğrencilerine verilen farklı destekler dahilinde, (a) Federal Eğitim ve Yetiştirme Yardımı Kanunu çerçevesinde temin edilen hibe ve krediler, (b) destekleyici krediler, (c) özel ticari banka kredileri, (d) devlet ve özel vakıflara ait eğitim destekleri ve (e) kısmî zamanlı çalışma gibi uygulamalar görülmektedir (Tosun, 2017).

Benner'e (2011) göre kuzey ülkelerinde ise geleneksel olarak araştırma denetimi, üniversitelerin küçük rekabetçi finansman kurumlarıyla bir araya gelen blok fon temeline dayanmaktadır. Aynı zamanda ülkeler hem devlet hem de endüstri tarafından finanse edilen büyük bir enstitü sektörü inşa etmişlerdir. Tosun (2017) araştırmasında kuzey ülkelerinden biri olan Norveç'te, yükseköğretim ücretsiz olduğunu vurgulamıştır. Ülkede mevcut bulunan toplam üç üniversite öğrenim ücreti alabilmektedir. Öğrenciler, Norveç Devlet Eğitim Kredi Fon'undan şartlarına uygun biçimde (gelir, sosyal yardım ve ekonomik varlıklara sahip olma durumuna göre) yıllık 12.500 ABD doları hibeye sahip olabilmektedirler. Aynı zamanda üniversite öğrencilerinin tamamı, en fazla sekiz yıl süre ile sınırlı faizsiz krediye sahip olabilmekte. Krediler, öğrencinin üniversitesini başarı ile tamamlaması takdirde %40'ı oranda hibeye yani karşılıksız olarak sağlanan burs biçimine dönüşmektedir.

Gölpek'e (2011) göre, gelişmiş ülkeler bulunan özel yükseköğretim kurumları genellikle kâr amacı olmayan vakıfların kurmuş olduğu, itibarı yüksek araştırma üniversiteleri niteliği kazanmış kurumlardır. Bu kurumların harcamalarının çoğu devletin verdiği kaynaklar tarafından sağlanmaktadır. Özellikle Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da, özel yükseköğretim ciddi ölçüde iyi örgütlenmiş ve kalite bakımından devlet bünyesinde yükseköğretim kurumlarıyla rekabet edebilecek seviyededir. Kimi zaman, örneğin ABD, Belçika ve Hollanda'da bu kurumlar, kamu üniversiteleriyle eşit görülmektedir ve harcamaları kamu kaynaklarından sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, Chevaillier'e (1998) göre Danimarka, Hollanda ve Fransa benzeri ülkeler, kurumların özerklikleri ve sorumlulukları ile devletin sağladığı destekleri uzlaştırmak amacıyla kendi kaynaklarında her yükseköğretim kurumunun araştırdığı stratejik bir projeyi temel alan ve birden fazla yılı içine alan bir yaklaşımla bütünlüğü temin etmişlerdir. "Yeni Kamu Yönetimi" şeklinde nitelendirilen bu yeni bakış açısı, eğitim kurumlarına bireysel gelişimi sağlayan teşviklere olanak sağlarken politikacılara da milli hassasiyetleri belirleme olanağını sunmaktadır (Chevaillier ve Eicher, 2011).

İsveç'te, yükseköğretim öğrencilerin sosyal hizmetler adına "Öğrenci Birliklerine" verdikleri küçük bir miktar dışında genel çerçevede parasızdır. Lisans programlarında maliyetin %86'sı devlet tarafından karşılanmaktadır. Yükseköğretimi temin etmek için yardıma ihtiyaç duyan bütün öğrencilerin bu sebeple merkezi hükümetten yardım sağlamalarına olanak tanınmaktadır. Bahsedilen yükseköğretim desteklerini, hibe ve krediler meydana getirmektedir. Yükseköğretim destekleri için verilen toplam miktarın en çok %30'u hibelerden ve kalan kısmı ise kredilerden sağlanmaktadır. Toplam miktarın içerisinde var olan krediler enflasyona endekslenmiş halde iken kredi geri ödemeleri, en son alınan miktarın üstünden en az altı ay geçtiğinde aylık ödemeler biçiminde

gerçekleştirilmektedir. Ödeme süresi toplamda yirmi beş seneyi geçmeyecek şekilde altmış yaş olarak planlanmıştır (Tosun, 2017).

Hollanda’da Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı, 30 yaş altındaki öğrencilere belirlenen öğrenim ücreti için bir tavan fiyat koymaktadır. Yükseköğretim kurumları; İngilizce programlar için, AB üyesi olmayan ülkelerin vatandaşları için ve 30 yaşın üstü öğrenciler için öğrenim ücreti saptama hakkına sahiptirler. Genel çerçevede, Hollanda’daki tam zamanlı öğrenciler öğrenim maliyetleri ile yaşam maliyetlerini ödeyebilecek bir hibeye sahip olabilmektedirler. Kredilerin geri ödemesi, mezuniyet sonrasındaki iki yılı ödemesiz, on beş yıl şeklinde istenmektedir. Geri ödeme gücünü çeken öğrenciler, ödemelerin bir yıl süreliğine gelirlerine endekslenmesini talep edebilmektedir. On beş yılın bitiminde kalan borç ise silinmektedir (Tosun, 2017).

Özen ve diğerlerinin (1996) ifade ettiği gibi; Japonya’daki üniversitelerinin asıl amacı, devlet, iş dünyası ve toplum üçlüsü için entelektüel insan yetiştirmek ve ülke ihtiyaçlarına hizmet eden gerekli araştırmaları gerçekleştirmektir. Bu yüzden teknik ve bilimsel hususlara özel bir hassasiyet gösterilmektedir. Japonya yükseköğretim kurumlarında üniversitelerin %70’i, yüksekokulların ise %85’i özel kurumlar olarak bilinmektedir. Bu bakımdan Telci’ye (2009) göre, dünya çapında en çok özel üniversite oranına sahip ülke Japonya’dır. Yükseköğretime kamu desteğini yeterince sağlamaması sebebiyle, özel sektörün genişlemesini desteklemektedir. Japon yükseköğretim finansmanında eğitime ayrılan devletin sağladığı destek payının az olması ve üniversite giriş sınavının zor olması, Japon yükseköğreniminin olumsuz yanları olarak görülmektedir. Hatta halk arasında “Amerika’da üniversite bitirmek, Japonya’da ise üniversiteye girmek zordur” deyiimi oldukça bilinmektedir. Japonlar bu kademe için “sınav cehennemi” terimini kullanmaktadır (Tösten ve Ekinci, 2012).

Sonuç

Küreselleşen dünyada piyasanın ve hizmetten faydalananların taleplerine cevap veren üniversiteler, gün geçtikçe daha yenilikçi ve daha rekabetçi politikalar benimsemekte ve piyasada yerini almaktadır. Öğrencilerini ise bu küresel dünyanın gerekliliklerine uygun biçimde küresel vatandaşlar olarak yetiştiren pek çok üniversite, piyasada geçerli olan girişimcilik becerilerini kazandıran eğitim programlarını kullanmaktadır. Bununla beraber yükseköğretim hizmetinin bedelini devletin karşılaması, çok pahalı olduğundan devletlerin bu küresel dünyanın getirdiği maliyet paylaşımı kuramlarına yöneldiği ve hizmetten faydalananlardan bu maliyeti karşılamaya çalıştığı görülmektedir. Öncelikle talebin yoğunlaşmasıyla bu maliyetin öğrencilerden sağlanması ve maddi durumu yetersiz öğrencilerden ise borçlanma yöntemiyle temin etme gibi alternatifler üretmesi gayet doğaldır. Bununla beraber, bu hizmetten faydalanan şirketlerden aldıkları hizmetin maliyetine katlanmaları gerekir. Üniversitelerin sanayi ve devlet iş birliği içerisinde çalışması ve üçlü sarmal model diye adlandırılan sistemle bu hizmetin içerisinde yer alan ve faydalanan tüm öğelerin birbiriyle koordineli ve sistemli biçimde çalışmaları gerekmektedir. Bilginin metalaşması ve piyasalaşmasına ve bilginin piyasaya hizmet etmesine izin vermeden bilgiyi ve yetenekleri piyasada dengeli ve bilinçli şekilde kullanan insanlar yetiştirmek gerekmektedir. Neoliberal politikalarla yönetilen düzende sahip olunan beceri ve yeteneklerin kullanımı konusunda bilinçli olmak doğru olacaktır.

Kaynakça

- Akalın, G. (1986). *Kamu ekonomisi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Akça, H. (2012). Yükseköğretimin finansmanı ve Türkiye için yükseköğretim finansman modeli önerisi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 91-104.
- Aktan, C. C. (2007). Yükseköğretimde değişim: Global trendler ve yeni paradigmlar. *Değişim Çağında Yükseköğretim, İzmir Yaşar Üniversitesi Yayını*, 1-43.
- Arabacı, B. (2011). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (35), 100-112.
- Ateş, H. (2013). *OECD ülkeleri ile Türkiye’nin yükseköğretim finansman sistemlerinin karşılaştırılması ve Türkiye için bir finansman modeli önerisi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Aypay, A. (2003). Yükseköğretimin yeniden yapılandırılması: Sosyo ekonomik ve politik çevrelerin üniversitelerde kurumsal adaptasyona etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 9(2), 194-213.

- Benner, M. (2011). In Search of excellence? An international perspective on governance of university research. In *Universities in Transition* (pp. 11-24). Springer.
- Branscomb, L. & F. Kodama (1999). University research as an engine for growth: How realistic is this vision?, in L.M. Branscomb et al. (Eds.), *Industrialising Knowledge: University-Industry Linkages in Japan and the United States*, MIT Press.
- Chevalier, A. (2007). Financing higher education. *European Educational Research Journal*, 6(2), 190-197.
- Chevaillier, T. & Eicher, J. (2011). Yükseköğretimin finansmanı: Son on yılda görülen değişiklikler (Çev. Filiz Gölpek). *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(1), 203-216.
- Chrisman, J. J., Hynes, T., & Fraser, S. (1995). Faculty entrepreneurship and economic development: The Case of the University of Calgary. *Journal of Business Venturing*, 10(4), 267-281.
- Clark, B. R. (1998), *Creating entrepreneurial university: Organizational pathways of transformation*. IAU Press.
- Dearden, L., Fitzsimons, E., & Wyness, G. (2011). *The Impact of tuition fees and support on university participation in the UK* (No. W11/17). IFS Working Papers.
- Doğramacı, İ. (2007). *Türkiye’de ve Dünya’da yükseköğretimin yönetimi*. Meteksan A.Ş.
- Eckel, P. (2002). Governing entrepreneurial strategic alliances that capitalize on the curriculum. *Changing Enterprises Project of American Council on Education*. <https://www.usc.edu/> Erişim Tarihi: 10.11.2023.
- Ekinci, C. E. (1999). *Hacettepe ve Erciyes Üniversitesi öğrencilerinin yükseköğretimin finansmanına ilişkin görüşlerinin öğrencilerin sosyo-ekonomik özellikleri temelinde değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Erdem, A. R. (2006). Dünyadaki yükseköğretimin değişimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 299-314.
- Ergen, Z. (2006). Yükseköğretimin finansmanında öğrenci borçlanma yöntemi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 133-150.
- Ergen, Z. (2006). Yükseköğretim karma malının niteliği ve finansmanı üzerine. *Sosyoekonomi*, 3(3).
- Etzkowitz, H. (1983). Entrepreneurial scientists and entrepreneurial universities in American academic science. *Minerva*, 21(2), 198-233.
- Eurydice (2016). <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/funding-education> Erişim Tarihi: 08.10.2023.
- Göksu, G. G. (2014). Türkiye’de yükseköğretim finansmanı: Önerilen alternatif modellerin karşılaştırılması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 13-39.
- Göksu, A. ve Güngör Göksu, G. (2015). Yükseköğretim finansmanının seçilmiş ülkeler bağlamında değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(2), 298-308.
- Gölpek, F. (2010). Yükseköğretim finansmanında fayda-maliyet analizi. *Ekev Akademi Dergisi*, 14(44), 343-351.
- Gölpek, F. (2011). Yükseköğretim finansman politikasında yeni bir yaklaşım: Maliyet paylaşımı. *Yükseköğretim Dergisi*, 1(1), 25-33.
- Jacob, M., Lundqvist, M & Hellsmark, H. (2003). Entrepreneurial transformation in the Swedish university system. *Research Policy*, 32(9), 1555–1568.
- Johnstone, D. B. (2005a). A political culture of giving and the philanthropic support of public higher education in international perspective. *International Journal of Educational Advancement*, 5(3), 256–264
- Johnstone, B. & Marcucci P. (2007). *Worldwide trends in higher education finance: Cost Sharing, Student Loans, and the Support of Academic Research*. UNESCO.
- Johnstone, D. B. (2009). *Financing higher education: Who pays and other issues*. Johns Hopkins University Press.
- Johnstone, D. B. (2010). *Financing higher education: Worldwide perspectives and policy options*. Johns Hopkins University Press.
- Kesik, A. (2003). *Yükseköğretimde yeni Bir finansman modeli önerisi: “Bütünsel Model”*. Maliye Bakanlığı.

- Koç, K., ve Mente, A. (2012). İnovasyon kavramı ve üniversite-sanayi-devlet iş birliğinde üçlü sarmal modeli. https://www.researchgate.net/publication/344402761_INOVASYON_KAVRAMI_VE_UNIVERSITE-SANAYI-DEVLET_ISBIRLIGINDE_UCLU_SARMAL_MODELI Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- Kökocak, K. (2006). *Üniversite sanayi iş birliği*. Lider Matbaacılık.
- Kristensen, B. (1999). The Entrepreneurial university as a learning university. *Higher Education in Europe*, 24(1), 45.
- Kurul, N. (2012). *Eğitim finansmanı*. Anı Yayıncılık.
- Mello, J. M. C., Maculan, A. M., & Renault, T. B. (2011). Brazilian universities and their contribution to innovation and development. In *Universities in Transition* (pp. 53-76). Springer.
- Memduhoğlu, H. B. (2008). Türkiye ve Avusturya eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 545-55.
- OECD (2006). *Country background report for Korea*. <https://www.oecd.org/education/school/49363138.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2023.
- Ömürbek, N. ve Halıcı, Y. (2012). Üniversite sanayi işbirliği çerçevesinde Antalya Teknokenti ile Göller Bölgesi Teknokenti üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 249-268.
- Özel, H. (2009). *Piyasa ütopyası*. Bilgesu Yayıncılık.
- Özen, R., Akkutay, Ü., Cafoğlu, Z., Çeliköz, N. ve Erişen, Y. (1996). *Japon eğitim sistemi*. Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı.
- Paulsen, M. B. & Smart, J. C. (2001). *The Finance of higher education: Theory, research, policy, and practice*. Agathon Press.
- Potter, J. (2008). *Entrepreneurship and higher education: Future policy directions*. Local Economic and Employment Development (LEED) (pp.313-335). <https://doi.org/10.1787/9789264044104-en>
- Sakıncı, S., ve Aybars Bursalıoğlu, S. (2012). Yükseköğretimde küresel bir değişim: Girişimci üniversite modeli. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 282, 92-99.
- Shane, S.A. (2004). *Academic entrepreneurship: University spinoffs and wealth creation*. Edward Elgar Publishing.
- Söyler, İ. (2009). Yükseköğretimin finansmanı: Yeni beklentiler ve hedefler ışığında normatif bir yaklaşım. *Sayıştay Dergisi*, 72.
- Söyler, İ. ve Karataş, S. (2011). Türkiye’de özel yükseköğretim kurumlarının kuruluşu ve finansmanı. *Maliye Dergisi*, 160.
- Stiglitz, J. E. (1994). Economic growth revisited. *Industrial and Corporate Change*, 3(1), 65-110.
- Telci, A.M. (2009). *Japon eğitim sistemi*. (Ed. Balcı, A.) Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri. Pegem Akademi
- Tosun, M. U. (2017). Türk kamu yükseköğretim kurumlarında öğrenci katkısı ve öğrenim ücretinin ekonomik analizi. *Sosyoekonomi*, 25(2).
- Tösten, R., ve Ekinci, R. (2012). Japonya eğitim sisteminde yükseköğretim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 1185-1196.
- Tural, N. K. (2004). *Küreselleşme ve üniversiteler*. Kök Yayıncılık.
- Valisova, I. D. (2009). Theoretical aspects of financing education. *Economic Theories-International Economic Relations*, 1(12), 111-116.
- Vossensteyn, H. (2009). Challenges in student financing: state financial support to students-a worldwide perspective. *Higher Education in Europe*, 34(2), 171-187.
- Witford, N. D. (2014). Fütüristik birikimin yıkık laboratuvarında: Maddi olmayan emek ve üniversite krizi. MA Peters, ve E., Bulut (Ed.), *Bilişsel Kapitalizm-Eğitim ve Dijital Emek*. Notabene Yayıncılık.
- Zachial, M. (2008). The present and future developments of world shipping and ports. 16th IMLA (International Maritime Lecturers Association). Conference Proceedings.